

Питання про співвідношення прав і обов'язків людини і громадянина, поняття та змісту засобів забезпечення конституційних обов'язків є одним з найбільш дискусійних в науці конституційного права. Але баланс між приватними та суспільними інтересами завжди тяжів до оцінки значущості загального, суспільного інтересу всіх чи більшості людей.

Тому, попри втому від війни, попри біль утрат, ми повинні підтримувати розуміння значущості конституційного обов'язку захищати Вітчизну.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-31>

ЗАБОРОНА ВИКОРИСТАННЯ ДЖЕРЕЛ ІНФОРМАЦІЇ ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА В ОСВІТНІХ ПРОГРАМАХ І НАУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Зозуля Олександр Ігорович

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач наукового сектору порівняльного конституційного
та муніципального права
Науково-дослідного інституту державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України
м. Харків, Україна*

В умовах триваючої повномасштабної фази російсько-української війни цілком виправдано в Україні загострюється прагнення позбавлення Російської Федерації, як держави-агресора, її впливу на культурну, інформаційну, освітню та наукову сфери. Це має безпосереднє відношення до питань соціальної справедливості, збереження української ідентичності та національної безпеки, беручи до уваги використання Російською Федерацією зазначених сфер для поширення ідеології т.зв. «руського міра». У даному контексті крім раніше вже розглянутого нами¹ законопроекту від 01.09.2022 р. реєстр. № 7721², присвяченого деколонізації гуманітарної сфери України, також

---

¹ Зозуля О. І. (2022). Деякі зауваження до законопроекту № 7721 про деколонізацію гуманітарної сфери України. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України* (с. 124–128). Львів : LiHa-Pres. <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-31>

² Проект Закону України «Про деколонізацію гуманітарної сфери України»

сьогодні актуальним є законопроект від 04.08.2022 р. реєстр. № 7633³ щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора в освітніх програмах, науковій та науково-технічній діяльності. Адже нинішня відсутність зрозумілого ставлення держави до використання джерел інформації держави-агресора вже має наслідком ініціативне проголошення організаторами окремих наукових заходів «заборони використання наукових праць країни-окупанта»⁴, що водночас має дещо суперечливу правову природу в умовах відсутності аналогічної заборони на законодавчому рівні.

Передусім, слід погодитись з важливістю пропорційного реагування держави на сучасні виклики та загрози, зумовлені повномасштабним вторгненням Росії до України у лютому 2022 року. Саме тому маємо загалом підтримати законодавчу ініціативу щодо позбавлення вітчизняного наукового та освітнього простору від впливу, а нерідко й панування російського інформаційного продукту. Разом із тим, законопроект № 7633 не позбавлений низки прогалин і недоліків, що можуть негативно позначитись на майбутній правореалізації та фактичному досягненні його цілей. Саме тому вважаємо доцільним висловити низку зауважень і пропозицій до даного законопроекту, спрямованих на удосконалення його тексту та змісту.

Так, законопроектом № 7633 запропоновано віднести до визначених ч. 1 ст. 6 Закону України «Про освіту» засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності «захист освітньо-інформаційного простору України від впливу російського імперіалізму, який став основою загарбницької геополітичної доктрини «русского міра»». Перш за все, в інтересах більшої правової визначеності вказане потребує істотного розвитку використаних термінів, без деталізації змісту яких наведена норма залишатиметься суто декларативною та неоднозначною. Зокрема йдеться про «освітньо-інформаційний простір України», «російський імперіалізм», «геополітичну доктрину «русского міра»». В останньому випадку задля уникнення колізій та термінологічної синонімії слушним було

№ 7721 (2022). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1454991>

³ Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо заборони використання джерел інформації держави-агресора або держави-окупанта в освітніх програмах, в науковій та науково-технічній діяльності» № 7633(2022). <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1423808>

⁴ XV Міжнародна науково-практична конференція «Закарпатські правові читання. Право як інструмент стійкості та розвитку в умовах сучасних цивілізаційних викликів» (2023, 27 квітня). https://drive.google.com/file/d/1jAktNjwX7HIFYXscty_17FIoVqZpCusd

й узгодження даного терміну з дефініцією «ідеологія руського міра», передбаченою законопроектом № 7721.

Крім того, актуалізується не лише проголошення захисту освітньо-інформаційного простору від впливу російського імперіалізму засадою освітньої державної політики, але й реальне відображення в її положеннях такої засади. Вочевидь, належне практичне втілення вищевказаної засади не має обмежуватись тільки заборонаю використання джерел інформації держави-агресора, а потребує й інших юридичних та організаційних форм, засобів і гарантії.

Звертає увагу, що автори законопроекту № 7721 пропонують заборонити не саме використання джерел інформації, а лише посилання на них. На нашу думку, це пояснюється прагненням уникнути ймовірного порушення конституційно гарантованої свободи наукової творчості (ст.54 Конституції України⁵), в контексті дотримання якої вбачається суперечливою прийнятність обмеження використання відповідних джерел інформації. До речі, оскільки законопроект № 7721 фактично допускає окремі виключення з встановленої ним «заборони», насправді у ньому йдеться про «обмеження» посилання на певні джерела інформації (а не нібито про заборону їх використання), що актуалізує уточнення назви даного законопроекту.

При цьому, заборона посилання на відповідні джерела інформації без одночасної заборони їх використання на практиці може побічно стимулювати академічну недоброчесність. Адже такі джерела інформації вірогідно надалі продовжать використовувати в освітніх і науково-освітніх програмах, результатах наукових досліджень, але вже без формального посилання на них.

Так чи інакше, основна ідея законопроекту № 7721 полягає у забороні посилання у складових освітньої програми, науково-освітніх програмах і наукових дослідженнях на джерела інформації, які створені на території держави-агресора, її державною мовою чи громадянином, юридичною особою, зареєстрованою на території держави-агресора або кінцевий бенефіціар якої є її резидентом.

У той же час цілком очікувана істотна складність практичної реалізації даної заборони, що вимагає від автора освітньої, науково-освітньої програми чи наукового дослідження часо- і трудомісткої оцінки наявності або відсутності перелічених критеріїв походження того чи іншого джерела інформації. При цьому, у багатьох випадках точне визначення громадянства автора джерела інформації чи походження/приналежності відповідної юридичної особи (які до того ж

---

⁵ Конституція України № 254к/96-ВР (1996). *Відомості Верховної Ради України*, (30), 141.

можуть змінюватись) є майже неможливою задачею не лише для вчених, але й для держави.

Залишається дискусійним й не охоплення зазначеною заборonoю джерел інформації, створених на тимчасово окупованій державою-агресором території. Наприклад, йдеться про джерела інформації, створені не російською мовою громадянами України – співробітниками діючих на тимчасово окупованій території квазі «закладів освіти». Адже згідно ч.6 ст.5 Закону України від 15.04.2014 р. № 1207-VII Україна не визнає автоматичне набуття її громадянами, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Росії. Також не можна погодитись з непоширенням заборони посилення на джерела інформації, що походять з Радянського Союзу, та на джерела інформації Білорусі, яка попри її роль у збройній агресії Росії проти України юридично не була визнана державою-агресором.

З іншого боку, враховуючи тривалу відсутність в Україні послідовної державної мовної політики, слушним буде встановити виключення щодо можливості посилення на джерела інформації, які створені російською мовою, але на території України та/або її громадянами до набуття чинності законопроектом № 7721. Це дозволить уникнути супутньої шкоди вітчизняній освіті та науці, запобігти штучному блокуванню їх небагатьох актуальних напрацювань.

Крім того, законопроект № 7721 не передбачає жодних конкретних правових наслідків недотримання встановлюваної ним заборони посилення на відповідні джерела інформації, що в умовах недостатньої правосвідомості фактично може нівелювати значення такої заборони. На нашу думку, до наслідків порушення даної заборони посилення на джерела інформації насамперед має відноситись заборона акредитації та використання освітніх і науково-освітніх програм, врахування результатів наукових досліджень для атестації кадрів вищої кваліфікації, ліцензування освітньої діяльності тощо. Хоча сама по собі наявність у науковому дослідженні заборонених посилань на джерела інформації об'єктивно не позбавляє таке дослідження наукової цінності.

Також залишається відкритим питання юридичних наслідків для тих освітніх, науково-освітніх програм та наукових досліджень, в яких посилення на заборонені джерела інформації були включені до набуття чинності законопроектом № 7721. Тому погоджуємось з обґрунтованістю встановлення ним перехідного періоду тривалістю 5 років, в межах якого допускатиметься продовження використання подібних освітніх і науково-освітніх програм, результатів наукових досліджень.

Насамкінець, заборона використання джерел інформації держави-агресора не повинна бути надмірною та непропорційною, завдавати шкоди об'єктивності та повноті вітчизняних наукових досліджень. Адже,

наприклад, згідно ст. 2 Закону України від 25.06.1993 р. № 3322-ХІІ вся науково-технічна інформація визнана суспільним надбанням. Тому для проведення в Україні фундаментальних і прикладних наукових досліджень (насамперед у галузях медицини, природничих і технічних наук) може бути виправданим використання усіх доступних джерел інформації. В окремих випадках очікувана користь для розвитку вітчизняної науки і техніки від використання джерел інформації держави-агресора (які не містять пропагандистських ризиків) може перевищувати негативне соціально-політичне значення їх використання. Зокрема йдеться і про наукові напрацювання держави-агресора у військовій галузі, з питань інформаційно-психологічних операцій тощо.

Таким чином, в умовах триваючої агресії Росії проти України є актуальним обмеження використання джерел інформації держави-агресора (не тільки Росії, а й Білорусі) в освітніх, науково-освітніх програмах і наукових дослідженнях. Встановлення такого обмеження має бути розумним і пропорційним, поєднуватись з чіткими наслідками порушення даного обмеження, не завдавати шкоди розвитку вітчизняної освіти та науки, а також передбачати достатній перехідний період і допускати використання джерел інформації, створених російською мовою на території України та/або її громадянами до встановлення відповідної заборони.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-298-5-32>

РОЗДУМИ ПРО ПОШУК ОПТИМАЛЬНОЇ ФОРМИ ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

Корж Ігор Федорович

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
заступник керівника наукового центру електронного парламенту
та правової інформації*

*Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і права
Національної академії правових наук України»
м. Київ, Україна*

В наукових та політичних колах України продовжується точитися дискусія щодо оптимальності форми державного правління для України, тобто здійснюється теоретичний пошук оптимальної форми правління для нашої країни. При цьому необхідно зазначити, що